

Comunicacions

EDAT MITJANA I MODERNA

Àmbit 2

Nota sobre la ceràmica de cuina tardoromana de l'abocador de Torre Llauder (Mataró)

Joan Francesc Clariana i Roig
Marta Prevosti Monclús

Cap a la tardor de l'any 1982 procedirem a l'excavació d'urgència del solar confrontant al Clos Arqueològic de Torre Llauder, on es coneixia la presència de l'abocador d'escombraries que havia estat excavat parcialment per Marià Ribas a finals dels anys seixanta. La prospecció prèvia del solar va demostrar la presència d'unes restes corresponents a l'abocador d'època tardana i un pou de planta quadrada. La datació força acurada d'aquests dipòsits de materials, entre el 500 i 550 dC, ens han impulsat a difondre de forma individualitzada les ceràmiques grolleres de cuina, per a les quals proporcionen, doncs, una datació *ante quem* i un context cronològic altament probable.

En el plantejament de l'excavació, el solar fou dividit en cinc sectors, corresponent el sector 1 a la zona central de major acumulació de materials i que, a la vegada, es dispersava, cap els sectors 2 i 5, fins a perdre's. El sector 4 era un pou de planta quadrada construït a base de pedres i calç que havia estat inutilitzat i reomplert amb terres.

Els materials que presentem en aquesta comunicació, les ceràmiques grolleres de cuina, veiem que gairebé totes són de cocció reduïda i tenen unes característiques d'argila força similars, amb presència de molt desgreixant de quars i mica daurada força gran i abundant, no massa ben cuites. L'interior de les mateixes, observem que, sovint, té tendència a ser quelcom oxidat i l'exterior reduït, o bé tot reduït. Aquestes dades descriptives ens fan pensar que totes aquestes peces, molt possiblement, haurien estat fabricades a la comarca del Maresme.

En els darrers anys, a la zona d'*Illuro* i en el seu *territorium*, s'han pogut documentar i reestudiar diversos materials de factura pràcticament idèntica. Això ho veiem en els casos de la mateixa ciutat romana d'*Illuro*, a la vil·la romana dels Caputxins, al jaciment arqueològic de Rocafonda, a la *pars urbana* de la vil·la de Torre Llauder i, també, encara inèdits, al jaciment arqueològic de Can Modolell.

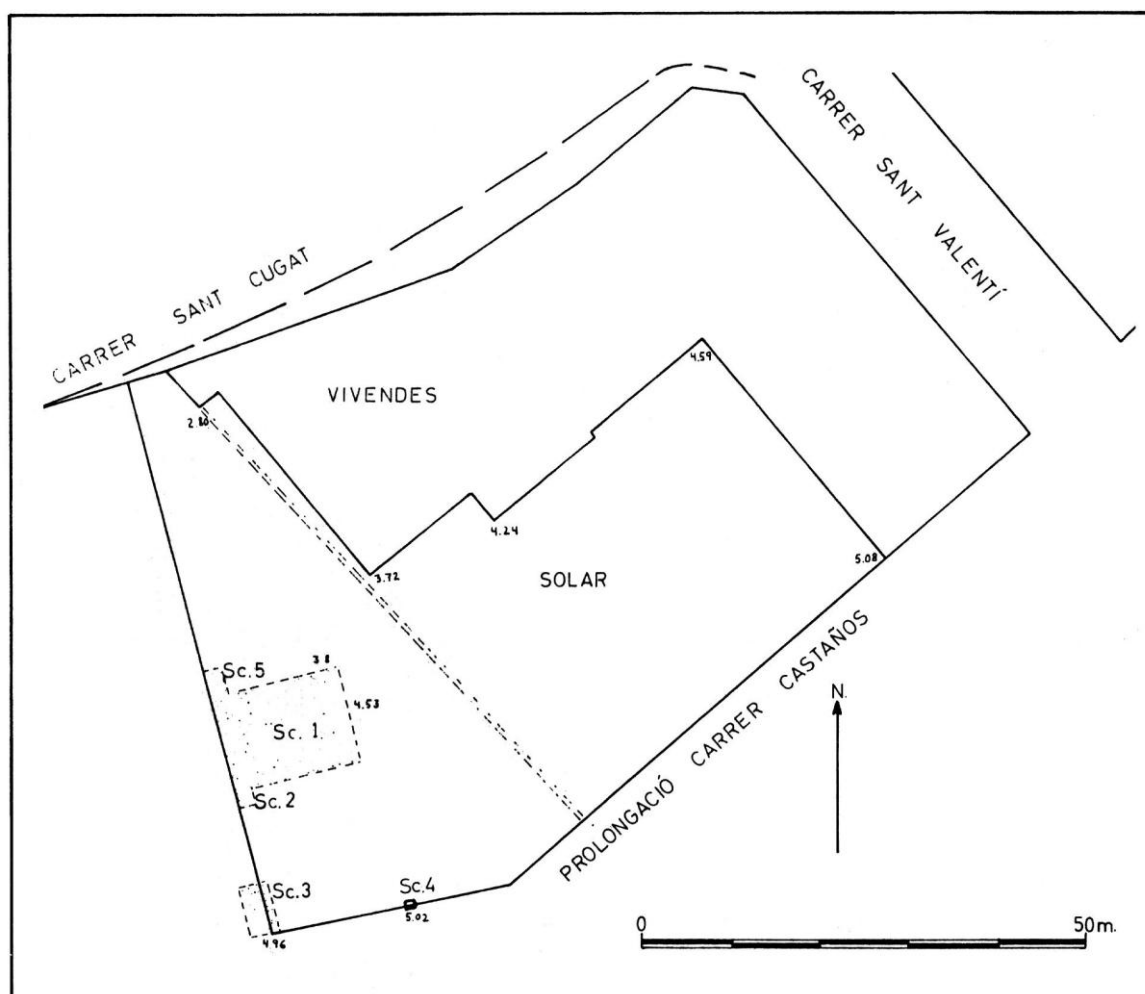
Tots aquests materials han passat a tenir nova actualitat a partir del paral·lelisme que ofereix l'estudi de classificació i sistematització dels materials trobats a la *civitas* de *Tarraco*, sobretot els provinents de l'abocador de Vila-roma, a cura de Macias (1999).

El factor clau és la cronologia, contrastada amb les ceràmiques fines d'importació, sobretot les sigil·lades africanes "D", així com restes d'àmfores i altres ceràmiques comunes, la qual ens dona per aquests sectors de referència de l'abocador i pou de Torre Llauder un conjunt molt ben datat, situable entre els anys 500 i 550 dC. Pel que podem veure, amb la comparació dels materials de *Tarraco*, la diferència o discrepància de datació, en la major part dels casos, possiblement es deu haver d'explicar com la conseqüència de la poca innovació, llarga durada de fabricació dels models i formes dels elements quotidians d'aquestes ceràmiques tan usuals en la cuina tardoromana.

A continuació passem a exposar l'inventari analític dels materials referenciats, ordenats per sectors, amb indicació del paral·lel i datació proposada per Macias (1999) a *Tarraco*:

Sector 1 (zona central de l'abocador)

- 1.- Fragment de vora de cassola alta, de ceràmica reduïda, tipus Macias Ca/Gre, Gox/18.7, datable entre el 425 i 450 (TLLA 82-1-725).
- 2.- Fragment de vora d'olla de cocció, de ceràmica reduïda, tipus Macias Oc/Gre/14.2, datada amb posterioritat al 425 (TLLA 82-1-811).
- 3.- Fragment de vora de cassola baixa, de ceràmica oxidada, amb senyals d'haver anat al foc, tipus Macias Cb/Gre/22, datada del 425 - 450 / 460 (TLLA 82-1-792).

- 4.- Dos fragments de vora de cassola alta, de ceràmica reduïda, tipus Macias Ca/Gre, Gox/29.6, datada del 450 / 475 fins el 500 / 550 (TLLA 82-1-744; TLLA 82-1-782).
- 5.- Fragments de vora d'una mateixa cassola baixa, de ceràmica reduïda, tipus Macias Cb/Gre, Gox/18, datable entre el 425 i el 600 / 713 (TLLA 82-1-748; TLLA 82-1-752; TLLA 82-1-768).
- 6.- Fragment de vora de bol, de ceràmica oxidada, tipus Macias B/Eiv/1 i B/CA/6, datable entre el 425 - 450 (TLLA 82-1-723).
- 7.- Fragment de vora d'olla de coccí de perfil en "S", de ceràmica reduïda, tipus Macias Oc/Gre/48.1, datable a partir del 475 (TLLA 82-1-754; Memòria 101).
- 8.- Fragment de vora d'olla de coccí de perfil en "S", de ceràmica reduïda, tipus Macias Oc/Gre, Gox/1.7 i Oc/Gre/28, datables entre els segles V i VI (TLLA 82-1-717; Memòria 92).
- 9.- Fragment de vora d'olla de coccí de perfil en "S", de ceràmica reduïda, tipus Macias Oc/Gre, Gox/1.3, datada cap a la meitat del segle V (TLLA 82-1-751; Memòria 100).
- 10.- Fragment de vora triangulada d'olla de coccí de perfil en "S", de ceràmica reduïda, tipus Macias Oc/Gre/26.4, datada entre el 600 - 650 / 713 (TLLA 82-1-736; Memòria 97).
- 11.- Fragment de vora de cassola alta, de ceràmica reduïda, tipus Macias Ca/Gre/36.4, datada entre els anys 525 / 550 - 650 / 713 (TLLA 82-1-778; Memòria 104).
- 12.- Fragment de vora d'olla de coccí de perfil en "S", de ceràmica reduïda, tipus Macias Oc/Gre, Gox/1.7 i Oc/Gre/23.2, datada entre el 425 i 450 (TLLA 82-1-743; Memòria 98).
- 13.- Fragment de vora d'olla de coccí de perfil en "S", de ceràmica reduïda, tipus Macias Oc/Gre, Gox/1.3, datada cap a la meitat del segle V (TLLA 82-1-781; Memòria 105).
- 14.- Fragment de vora d'olla d'emmagatzematge, de ceràmica reduïda, tipus proper a Macias Om/Cox/11 i 12, datable cap a l'inici del segle VII (TLLA 82-1-720; Memòria 93).
- 15.- Fragment de vora de cassola baixa, de ceràmica reduïda, tipus proper a Macias Cb/Gre/40, datat a partir del 475 (TLLA 82-1-726; Memòria 95).
- 16.- Fragment de vora, de perfil quelcom triangular, d'olla d'emmagatzematge, de ceràmica reduïda, tipus Macias Om/Imp/6 i Om/CA?/7, datable vers els segles V i VI (TLLA 82-1-756; Memòria 102).
- 17.- Fragment de vora d'olla de coccí de perfil en "S", de ceràmica reduïda, tipus Macias Oc/Gre/16.3, datada entre el 475 i 550 (TLLA 82-1-763; Memòria 103).
- 18.- Fragment de vora de cassola alta / olla de coccí, de ceràmica reduïda, tipus proper a Macias Ca/Gre/7 i Oc/Gre/55.4, datades des del 525 / 550 fins el 650 / 713 (TLLA 82-1-812).
- 19.- Fragment de vora d'olla de coccí de perfil en "S", de ceràmica reduïda, tipus Macias Oc/Gre/23.2, datable vers el 475 / 500 i fins més tard del 550 (TLLA 82-1-743; Memòria 98).
- 20.- Fragment de vora d'olla de coccí de perfil en "S", de ceràmica grollera reduïda, tipus proper a Macias Oc/Gre, Gox/1, amb datació des del 475 / 550 fins el 650/713. (TLLA 82-1-724).
- 21.- Fragment de vora de cassola alta, de ceràmica reduïda a l'exterior i oxidada per la banda interior, tipus proper a Macias Oc/Gre, Gox/26.3, datat amb posterioritat a l'any 475 (TLLA 82-1-759).

- 22.- Fragment de vora de cassola alta, de ceràmica oxidada, tipus proper a Macias Ca/Gre, Gox/26.3, datada amb posterioritat a l'any 475 (TLLA 82-1-715).
- 23.- Fragment de vora d'olla de coccí, de ceràmica reduïda, tipus proper a Macias Oc/Gre, Gox/2.5, datat des del 475 i fins poc després del 500 (TLLA 82-1-773).
- 24.- Fragment de vora de cassola alta, de ceràmica oxidada, tipus Macias Ca/Gre, Gox/33.8, datat entre el 525 / 550 i 550 / 713 (TLLA 82-1-729).
- 25.- Fragment de vora de cassola alta, de ceràmica reduïda, tipus Macias Ca/Gre/36.4, datada del 525 / 550 al 650 / 713. (TLLA 82-1-778).
- 26.- Fragment de vora d'olla de coccí de perfil en "S", de ceràmica reduïda, tipus Macias Oc/Gre, Gox/2.8, datada entre el 475 i més tard del 500 (TLLA 82-1-808).
- 27.- Fragment de vora d'olla de coccí de perfil en "S", de ceràmica reduïda, tipus proper a Macias Oc/Gre, Gox/2.8, datada entre el 475 i més tard del 500 (TLLA 82-1-737).
- 28.- Fragment de vora d'olla de coccí amb estries a la cara externa, de ceràmica reduïda, tipus proper a Macias Oc/Gre/15.8, datable entre el 475 i el 500 (TLLA 82-1-721; Memòria 94).
- 29.- Fragments de vora de cassola baixa, de ceràmica reduïda, tipus proper a Macias Cb/Gre, Gox/10.9 i Cb/Gre/41, datable entre el 425 i 600, posterior a l'any 475 (TLLA 82-1-727; TLLA 82-1-789; Memòria 96).

Sector 2 (extensió angle sud-oest)

- 30.- Fragment de vora de cassola alta, de vora exvasada, amb arrencament de la nansa, de ceràmica oxidada, similar a Macias làms. 9 i 10 (TLLA 82-2-144; Memòria 149). Imita la forma Hayes 183 o Atlante CVIII, 1.
- 31.- Fragment de vora de cassola, de ceràmica reduïda, similar a Macias làm. 37,34, datable en el segle V. Té un paral·lel en la peça de la làm. 2,7 de Jàrrega i Clariana 1995 (TLLA 82-2-140; Memòria 148).
- 32.- Fragment amorf pertanyent a la paret d'una olla de ceràmica reduïda. Presenta decoració de faixes horitzontals a base d'ungulacions o semilunars. Es coneix una decoració similar en la part interna d'una olla trobada en el jaciment de Rocafonda (Clariana 2006, p. 119, fig. 6, 78) (TLLA 82-2-139; Memòria 147).

Sector 4 (farciment de l'interior del pou)

- 33.- Diversos fragments pertanyents a una vora de cassola alta, de ceràmica reduïda, tipus Macias Ca/Gre/29, datable del 450 / 475 fins el 500 / 550 (TLLA 82-4-333; TLLA 82-4-337; TLLA 82-4-340; TLLA 82-4-343; Memòria 252).
- 34.- Fragment de vora d'olla de coccí, de perfil en "S", de ceràmica reduïda, tipus Macias Oc/Gre/48 i 48.5, datable amb posterioritat a l'any 475 (TLLA 82-4-334; Memòria 251).
- 35.- Fragment de vora d'olla de coccí, de perfil en "S", de ceràmica reduïda, amb decoració d'estries incises de disposició horitzontal, comparable al tipus Macias Oc/Gre/48.5 i al Oc/Gre/66.6, datable amb posterioritat a l'any 475 (TLLA 82-4-346; Memòria 253).
- 36.- Fragment de vora d'olla de coccí, de perfil en "S", de ceràmica reduïda, propera a les vores del grup Macias Oc/Gre/17, datable posteriorment al 475 (TLLA 82-4-359; Memòria 254).

- 37.- Fragment de vora d'olla de cocció, de perfil en "S", de ceràmica reduïda i oxidada, semblant al tipus de Macias Oc/Gre/1, datat entre els anys 475 / 550 fins el 650 / 715 (TLLA 82-4-338).
- 38.- Fragment de vora d'olla de cocció, de perfil en "S", de ceràmica reduïda, semblant al tipus de Macias Oc/Gre/23.2, datat entre els anys 475 / 500 fins els anys posteriors al 550 (TLLA 82-4-368).
- 39.- Fragment de vora d'olla de cocció, de ceràmica reduïda, pròxim al tipus de Macias Oc/Gre/7.4, datat entre els anys 425 - 450 / 460 (TLLA 82-4-325).
- 40.- Fragment de vora d'olla de cocció, de ceràmica oxidada, semblant al tipus de Macias Oc/Gre/1, datat entre els anys 425 - 450 / 460, però en alguns indrets s'ha arribat a datar fins el segle VII (TLLA 82-4-357).
- 41.- Fragment de vora d'olla de cocció, de ceràmica reduïda, semblant al tipus de Macias Oc/Gre/23.3, datat entre els anys 600 - 650 / 713 (TLLA 82-4-349).
- 42.- Fragment de vora d'olla de cocció, de perfil en "S", ceràmica reduïda, semblant al tipus Macias Oc/Gre/30, datat entre el 500 - 650 i fins el 713 (TLLA 82-4-345).
- 43.- Fragment de vora de cassola alta, de ceràmica reduïda, semblant al tipus Macias Ca/Gre/36.6, datat entre el 525 / 550 fins el 650 / 713 (TLLA 82-4-342).
- 44.- Fragment de vora de cassola alta, de ceràmica reduïda, semblant al tipus Macias Ca/Gre/33.19, datat entre el 525 / 550 fins el 650 / 713 (TLLA 82-4-355).
- 45.- Fragment de vora de cassola alta, de ceràmica reduïda, semblant al tipus Macias Ca/Gre/18.2, datat entre el 424 - 450 (TLLA 82-4-351).
- 46.- Fragment de vora d'olla de cocció, ceràmica reduïda, semblant al tipus Macias Oc/Gre/2.6, datat entre el 600 - 650 / 713 (TLLA 82-4-371).
- 47.- Fragment de vora d'olla de cocció, ceràmica reduïda, semblant al tipus Macias Oc/Gre/16 o 17, datat entre el 450 i el 550 (TLLA 82-4-373).
- 48.- Fragment de vora de cassola alta, ceràmica reduïda, semblant al tipus Macias Ca/Gre/36.5, datat entre el 525 / 550 i fins el 650 / 713 (TLLA 82-4-364).
- 49.- Fragment de vora d'olla de cocció, ceràmica reduïda, semblant al tipus Macias Oc/Gre/2.3, datat entre el 425 - 450 / 460 (TLLA 82-4-347). Imita la forma Hayes 183 o Atlante CVIII, 1.
- 50.- Fragment de vora d'olla de cocció, ceràmica reduïda, semblant al tipus Macias Oc/Gre/55.3, datat entre el 425 - 450 / 460 (TLLA 82-4-370).
- 51.- Fragment de vora de cassola alta, ceràmica reduïda, semblant al tipus Macias Ca/Gre/15.3, datat entre el 425 i fins el 450 / 460 (TLLA 82-4-350).
- 52.- Fragment de vora d'olla de cocció, de perfil en "S", ceràmica reduïda, semblant al tipus Macias Oc/Gre/1.7, datat entre el 425 i 450 (TLLA 82-4-341).
- 53.- Fragment de vora d'olla de cocció, de perfil en "S", ceràmica reduïda, pròxim al tipus Macias Oc/Gre/48.2, datat amb posterioritat al 475 (TLLA 82-4-334?).
- 54.- Fragment de vora d'olla de cocció, ceràmica reduïda, semblant al tipus Macias Oc/Gre/2.9, datat entre el 600 - 650 / 713 (TLLA 82-4-332).

55.- Fragment de vora d'olla de coccí, ceràmica reduïda, semblant al tipus Macias Oc/Gre/1.3, datat entre el 425 - 450 i també del segle V al VII (TLLA 82-4-366).

56.- Fragment de vora d'olla de coccí, ceràmica reduïda, semblant al tipus Macias Oc/Gre/30, datat entre el 500 - 550 / 713 (TLLA 82-4-361).

57.- Fragment de vora de cassola alta, ceràmica reduïda, semblant al tipus Macias Ca/Gre/46, datat entre el 525 / 550 - 650 / 713 (TLLA 82-4-352).

58.- Fragment de vora de tapadora, ceràmica oxidada, semblant al tipus Macias T/CA/9, datat entre el 450 - 550 (TLLA 82-4-354).

59.- Fragment de vora de cassola alta, ceràmica reduïda, semblant al tipus Macias Ca/Gre/46, datat entre el 525 / 550 - 650 / 713 (TLLA 82-4-360).

60.- Fragment de vora d'olla de coccí, de perfil en "S", ceràmica oxidada, semblant al tipus Macias Oc/Gre/1, datat entre el 475 / 550 i fins el 650 / 713 (TLLA 82-4-362).

61.- Fragment de vora d'olla de coccí, de perfil en "S", ceràmica reduïda, semblant al tipus Macias Oc/Gre/23.2, datat entre el 475 / 500 i fins més tard del 550 (TLLA 82-4-367).

62.- Fragment de vora d'olla de coccí, ceràmica reduïda, semblant al tipus Macias Oc/Gre/45, datat 525 - 575 (TLLA 82-4-369).

63.- Fragment de vora d'olla de coccí, de perfil en "S", ceràmica reduïda, semblant al tipus Macias Oc/Gre/26.2, datat entre el 575 i 713 (TLLA 82-4-356).

64.- Fragment de vora d'olla de ceràmica reduïda, tipus Macias Oc/Gre/48 i 48.5, datats amb posterioritat al 475 (TLLA 82-4-334).

65.- Fragment de vora de bol, ceràmica reduïda, semblant al tipus Macias B/Gre/11.2, datat entre el 425- 525 / 550 (TLLA 82-4-353).

66.- Fragment de vora d'olla de coccí, ceràmica reduïda, semblant al tipus Macias Oc/Gre/30, datat entre el 500 - 550 i fins el 713 (TLLA 82-4-348).

67.- Fragment de vora d'olla de coccí, ceràmica reduïda, semblant al tipus Macias Oc/Gre/1.3, datat entre el 425 - 450 i també del segle V al VII (TLLA 82-4-358).

68.- Fragment de vora d'olla de coccí de perfil en "S", ceràmica reduïda, semblant al tipus Macias Oc/Gre/26.4, datat entre el 600 - 650 / 713 (TLLA 82-4-365).

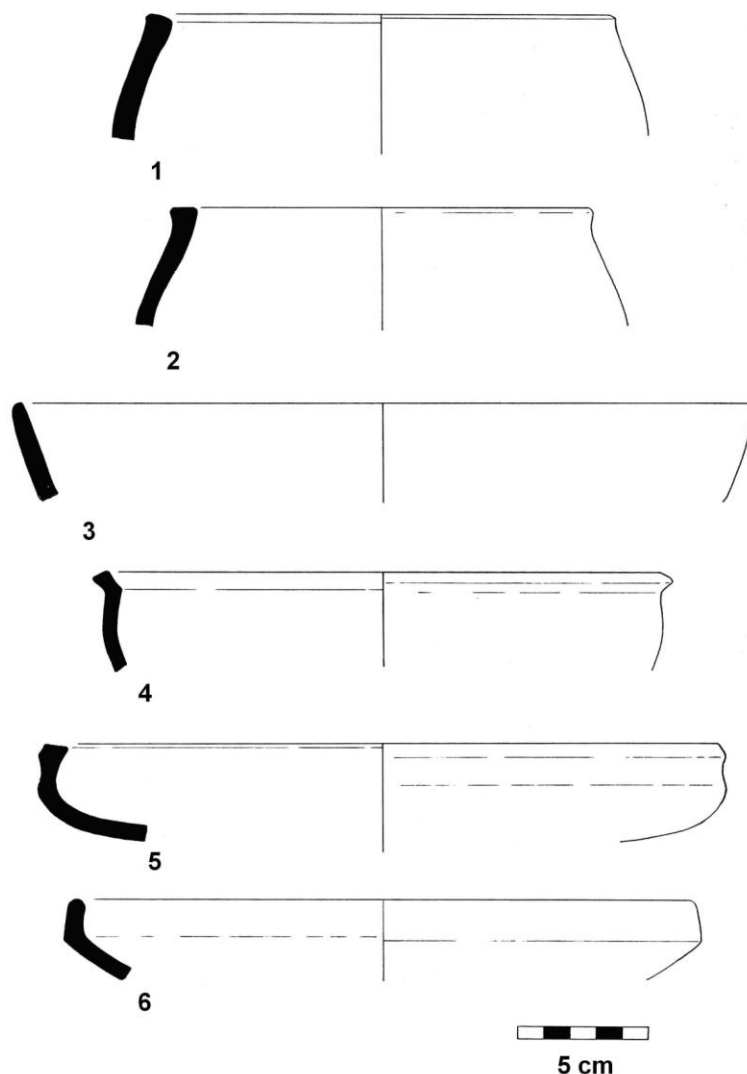
	Sector 1	Sector 2	Sector 4
Olla de coccí	15		26
Olla de magatzem	2		
Cassola alta	6	1	8
Cassola baixa	3		
Bol	1		1
Tapadora			1

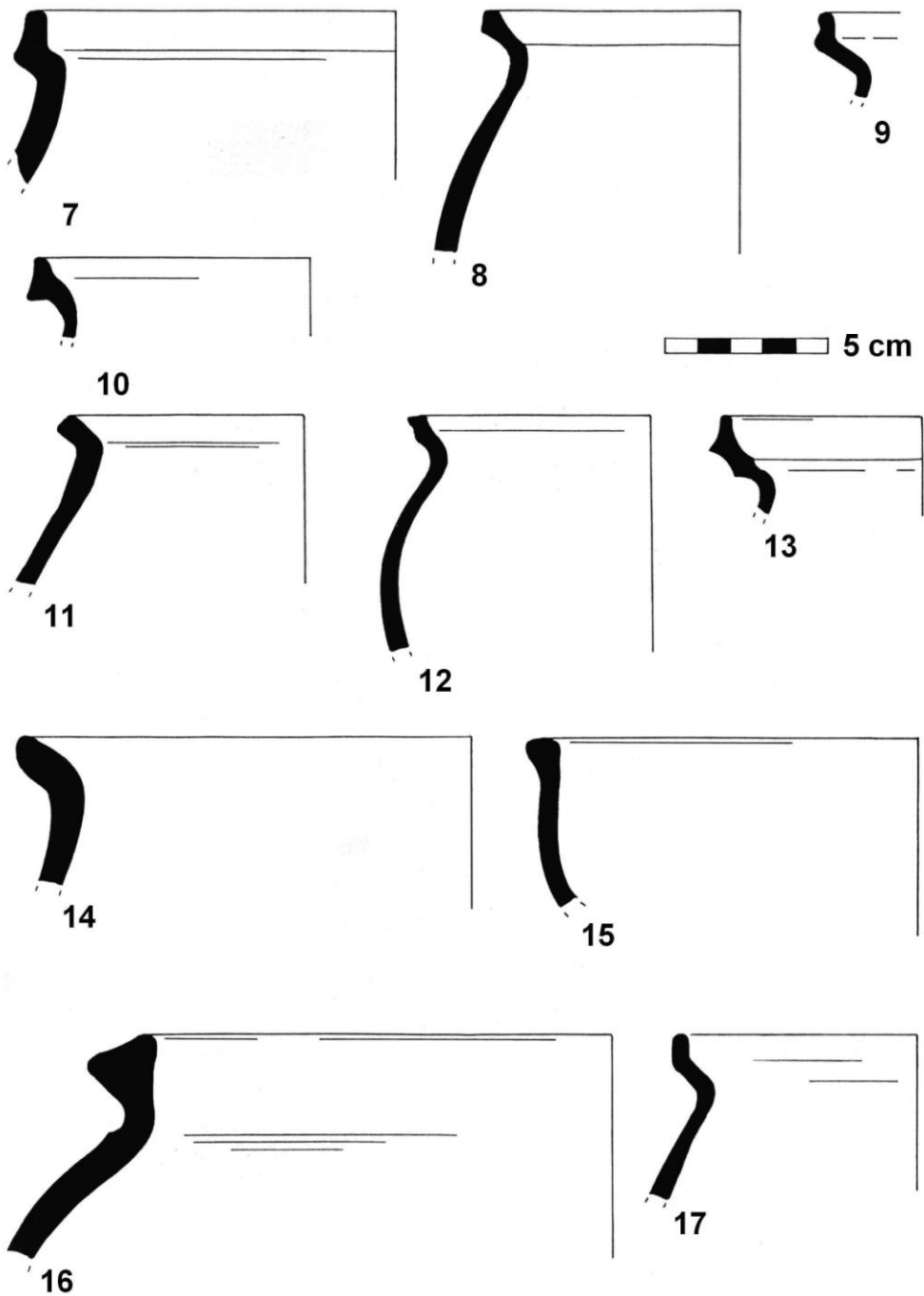
A tall de conclusions, veiem com entre els materials que acabem de relacionar predomina amb força diferència la forma coneguda com "olla de coccí", amb quinze individus en el sector 1 i vint-i-sis en el sector 4 (pou). Segueix a continuació la forma de "cassola alta", amb sis individus o exemplars en el sector 1, un en el sector 2 i vuit en el sector 4. La resta de formes són pràcticament testimonials, així comptem en les "olles de

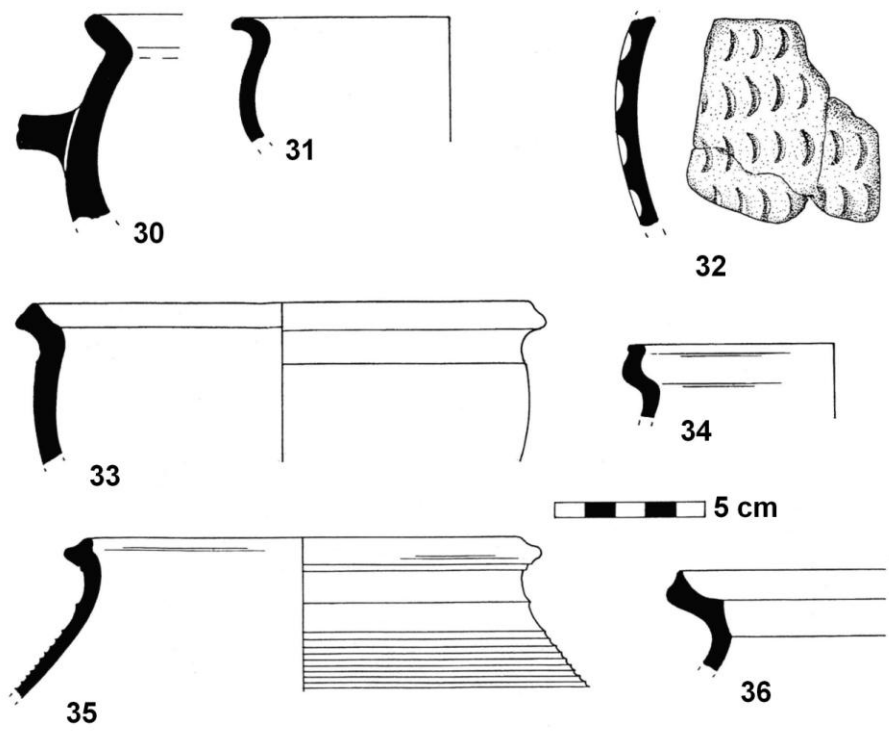
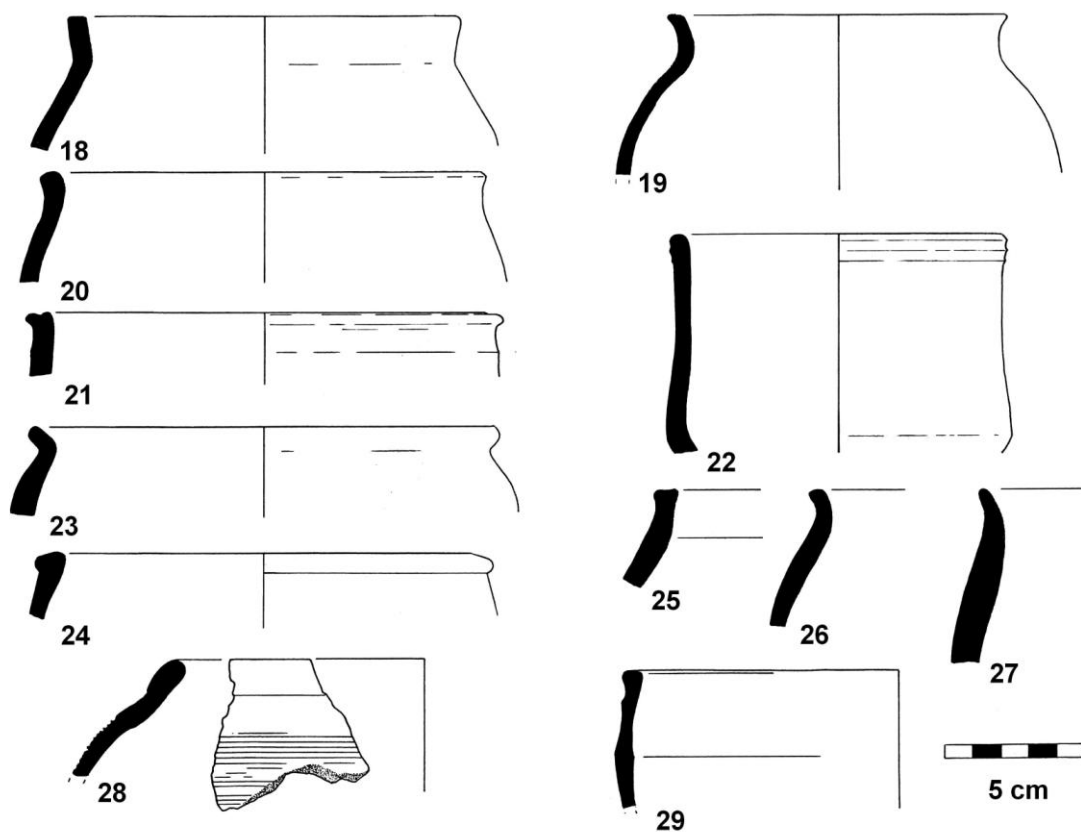
magatzem", solament, dos individus en el sector 1 i, per les "cassoles baixes" veiem únicament tres individus en el sector 1. Els "bols" són presents amb un sol individu en el sector 1 i un altre en el sector 4. La forma de "tapadora", la veiem representada per un sol exemplar al sector 4. De la mostra inventariada sols hi haurien tres individus que podríem deixar, per dificultats classificatòries, com indeterminats.

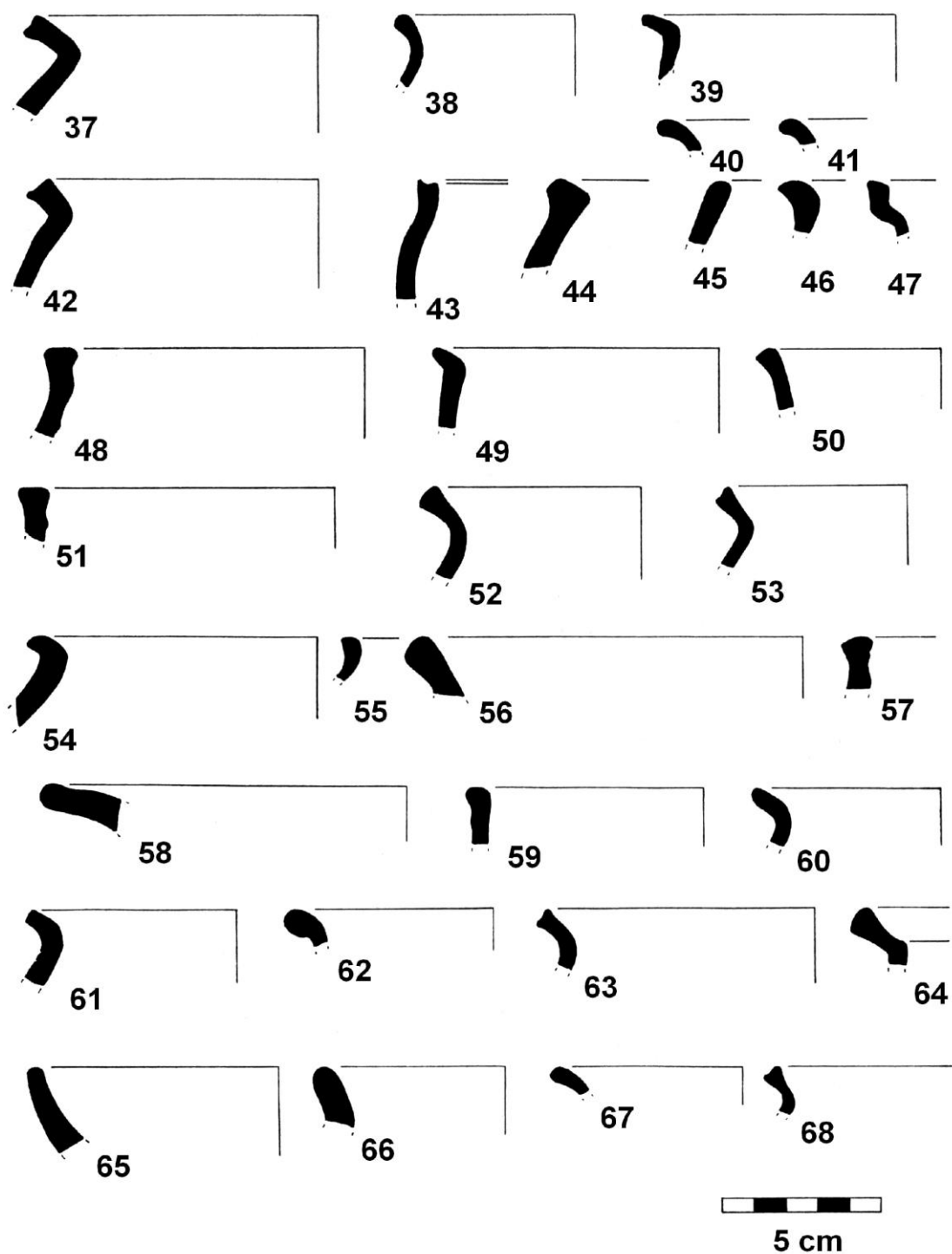
Les formes que acabem de veure, tot i esser força usuals, veiem com, en dos supòsits (núms 30 i 49), vindrien a imitar la ceràmica comuna de cuina africana (formes Hayes 183 i Atlante CVIII,1). Per altre costat, s'observa una destacada presència d'olles de perfil en "S", forma ben documentada a la península Ibèrica, però, en canvi, pel que sembla, es troba absent en el nord d'Àfrica.

Un altre fet destacable és la comparació de cronologies que ens ofereix aquesta mostra amb els materials trobats a *Tarraco*. Pel sector 1, d'un total de vint-i-nou individus, la datació proposada per Macias (1999) vindria a coincidir únicament en setze dels casos referenciats. Pels del sector 4, d'un total de trenta-sis individus, la coincidència sols es donaria en divuit supòsits. Amb això podem veure com, en una proporció del cinquanta per cent, serien materials dels quals la cronologia seria susceptible d'aplicació o ampliació vers la datació proposada, tant per l'abocador com pel pou, que estaria dins una forquilla cronològica vers els anys 500 i 550 dC. Dates, a les quals cal, prudentment, aplicar, a més, uns vint anys d'oscil·lació o punts suspensius. En tot cas, allò que podem concloure, i aquesta és l'aportació de valor d'aquest estudi, és que el conjunt de ceràmiques presentat, en la seva majoria, respon a uns tipus ceràmics que estaven en ús en aquest període cronològic situat dins la primera meitat del segle VI dC.

Bibliografia:

BELTRÁN DE HEREDIA, J. (2005), «Las producciones locales e importaciones de cerámica común del yacimiento de la Plaza del Rey de Barcelona, entre la época visigoda y el período islámico. Siglos VI-VIII», *Quaderns d'Arqueologia i Història de la ciutat de Barcelona*, 1, p. 68-89. Barcelona.

BOLÓS, J. (1992): «Construccions i sitges de Rocafonda». *Catalunya Romànica*, XX, p. 496. Barcelona.

BONIFAY, M. (2004), *Etudes sur la céramique romaine tardive d'Afrique*. BAR 1301. Oxford.

BONIFAY, M.; et al. (2002-2003), «Le littoral de la Tunisie, étude géoarchéologique et historique (1987-1997)». *La céramique. Antiquités africaines*, 38-39, p. 125-202.

BONIFAY, M.; CAPELLI, C.; POLLA, S. (2002-2003), «Notes de céramologie africaine. Observations archéologiques et archéométriques sur les céramiques modelées du groupe dit 'Calctic ware'». *Antiquités africaines*, 38-39, p. 431-440.

BONIFAY, M.; PELLETIER, J.D.(1983), «Elements d'évolution des céramiques de l'Antiquité-tardive a Marseille d'après les fouilles de la Bourse (1980-1981)», *Revue Archéologique de Narbonnaise*, XVI, p. 285-346.

BUXEDA, J.; CAU, M.A. (2005), «Caracterització arqueomètrica de les ceràmiques tardanes de la Plaça del Rei de Barcelona», *Quaderns d'Arqueologia i Història de la ciutat de Barcelona*, 1, p. 90-99. Barcelona.

C.A.T.H.M.A. (1991), «Importations de céramiques communes méditerranéennes dans le Midi de la Gaule (Ve - VIIe s.)», *A ceramica medieval no Mediterrianeo Occidental, Lisboa 1987*, p. 27-47. Lisboa.

CELA, X.; REVILLA, V. (2004), «La transició del municipium d'Iluro a Alarona (Mataró)», *Laietana*, 15. Mataró.

CLARIANA, J.F. (1999), «Noves aportacions a l'estudi de la necròpoli de Ca La Madrona, Mataró». *XV Sessió d'Estudis Mataronins*, p. 181 - 191. Mataró.

CLARIANA, J.F. (2006), «Els materials arqueològics de l'assentament de Rocafonda (Mataró.- El Maresme)». *De Constantí a Carlemany. El pas de l'Antiguitat Tardana al món medieval. III Jornades d'Història i Arqueologia Medieval del Maresme*, Grup d'Història del Casal, Mataró, p. 113 - 123.

CLARIANA, J.F.; JÁRREGA, R. (2000), «Notes sobre la darrera fase d'ocupació de la vil·la romana de Torre Llauder (Mataró): el pou excavat l'any 1982». *Iluro*, 2, Cabrera de Mar, p. 61 - 72. r .

CLARIANA, J.F.; JÁRREGA, R.(2007), «Ceràmiques grolleres de cuina tardorromanes de vil·la romana dels Caputxins (Mataró)» , *XXIII Sessió d'Estudis Mataronins*, Mataró, p. 263 - 272

CLARIANA, J.F.; PREVOSTI, M.(1987), «Sobre la pervivència de hàbitats rurals romans en la Alta Edat Mitjana en el Maresme», *II Congreso de Arqueología Medieval Española*, vol. III, Madrid, 1987, p. 429- 436.

COLL, J.M.; ROIG, J.; MOLINA, J.A. (1997), «Contextos ceràmics de l'antiguitat tardana del Vallès», *Arqueo Mediterrània*, 2. *Contextos ceràmics d'època romana tardana i de l'alta edat mitjana (segles IV-X)*, Barcelona, p. 37-57

FULFORD, M.G. (1984 a), «The red-slipped wares», *Excavations at Carthage: the british mission*. V-1.2, Univ. Sheffield, p. 48-115.

FULFORD, M.G. (1984 b), «The coarse (kitchen and domestic) and painted wares», *Excavations at Carthage: the british mission*. V-1.2, Univ. Sheffield, p.155 i ss

JÁRREGA, R.(1986), «Notas sobre una forma ceràmica: aportación al estudio de la transición del mundo romano al medieval en el este de Hispania», *I Congreso Nacional de Arqueología Medieval Española (Huesca, abril 1985)*. Zaragoza, 1986.

JÁRREGA, R.(1991), *Cerámicas finas tardorromanas y del Mediterráneo oriental en España. Estado de la cuestión*. Anejos, AESPA, XI. Madrid.

JÁRREGA, R. (1992), *Poblamiento y economía en la costa este de la Tarraconense en época tardorromana (siglos IV-VI)*. Tesis doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona (edició en microfíxes). Barcelona.

JÁRREGA, R. (2007), «The end of Roman Amphorae in Coastal Hispania Tarraconensis (Catalonia) in the 6th to 7th centuries: globular amphorae with a concave or umbilicated base». *LRCW 2. Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean: Archaeology and Archaeometry*, Oxford, p. 211-218

LÁIZ, M.D.; RUIZ, E. (1988), «Cerámicas de cocina de los siglos V-VII en Cartagena (c/. Orcel - D. Gil)», *Arte y poblamiento en el SE peninsular. Antigüedad y Cristianismo*, V, Murcia, p. 321-340

LÓPEZ MULLOR, A. et al. (2001), «Cerámica tardorromana y altomedieval en la provincia de Barcelona. Siglos VII-X», *Cerámicas tardorromanas en la Península Ibérica. Ruptura y continuidad. II Simposio de Arqueología. Mérida*, Anejos AESPA XXVIII, Madrid, p. 41-65.

MACIAS, J.M.: (1998), «La cerámica común de Tarraco (siglos V-VII)», *Ceramica in Italia: VI - VII secolo. Atti del Convegno in onore di John W. Hayes. Roma, 11-13 maggio 1995*, Firenze, 1998. p.809-813.

MACIAS, J.M. (1999), *La cerámica comuna tardoantiga a Tarraco*. Tarragona.

MACIAS, J.M. (2003), «Cerámicas tardorromanas de Tarragona: Economía de mercado versus autarquía», *Cerámicas tardorromanas en la Península Ibérica. Ruptura y continuidad. II Simposio de Arqueología. Mérida 2001*, Anejos AESPA XXVIII, Madrid, 2003, p. 21-39.

MACIAS, J.M.; MENCHON, J.J.; PUCHE, J.M.; REMOLÀ, J.A.. (1997), «Nous contextos ceràmics del segle IV i inicis del V en la província de Tarragona», *Arqueo Mediterrània, 2. Contextos ceràmics d'època romana tardana i de l'alta edat mitjana (segles IV-X)*, Barcelona, p. 153-177.

PASCUAL, J.; RIBERA, A.V.; ROSSELLÓ, M. (2003), «Cerámicas de la ciudad de Valencia entre la época visigoda y omeya (siglos VI - X)», *Cerámicas tardorromanas en la Península Ibérica. Ruptura y continuidad. II Simposio de Arqueología. Mérida 2001*, Anejos AESPA XXVIII, Madrid, 2003, p. 67-117

PREVOSTI, M.; CLARIANA, J.F.(1990), «Una altra destrucció d'un jaciment arqueològic a Mataró», *VI Sessió d'Estudis Mataronins*, Mataró, 1990, p. 23-32.

PREVOSTI, M.; CLARIANA, J.F. (2006 a), «Sobre unes singulars peces ceràmiques de Torre Llauder (Mataró)», *XXII Sessió d'Estudis Mataronins*, Mataró, p. 57 - 70.

PREVOSTI, M.; CLARIANA, J.F.: (2006 b), «La Torre del Cogoll a l'autògraf de Sant Oleguer. Document sobre Torre Llauder (Mataró) a l'Edat Mitjana», *De Constantí a Carlemany. El pas de l'Antiguitat Tardana al món medieval. III Jornades d'Història i Arqueologia Medieval del Maresme*, Grup d'Història del Casal, Mataró, p. 129 – 140.

PUERTA, C.(2000), «La cerámica comuna romana a la costa Laietana», *Laietana*, 12. Mataró.

REVILLA, V.; ET AL. (1997), «El nivell d'amortització del Cardo Maximus d'Iluro», *Arqueo Mediterrània, 2. Contextos ceràmics d'època romana tardana i de l'alta edat mitjana (segles IV-X)*, Barcelona, 1997, p.101-119.

REYNOLDS, P. (1985), «Cerámica tardorromana modelada a mano de carácter local, regional y la importación de la provincia de Alicante», *Lucentum*, IV, Alacant, 1985, p. 245-267.

SUBIAS, F.; REMOLÀ, J.A.(1989), «La cerámica grollera», *Un abocador del segle V dC en el fòrum provincial de Tarraco*, Tarragona, 1989, pp. 233-246.

VILLEDIEU, F.(1984), *Turrís Libisonis. Fouille d'un site romain tardif à Porto Torres, Sardaigne*. BAR, 224. Oxford.

VILLEDIEU, F. (1986), «*Turrís Libisonis* - Port Torres (Sardegna). Il contesto delle mura», *Società romana e impero tardoantico*, vol. III, Roma,1986, p.145-162.